

чук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України. Львів, 1993. 7. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: Конспект лекций. Днепропетровск, 1992. 8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і допов. К., 2007. 9. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. М., 1969. 10. Карпушин М. П., Курляндский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления. М., 1974. 11. Федосеев В. В. Поняття недоторканності державних кордонів України та деякі питання їх кримінально-правової охорони // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. Вип. 12. X., 2006. 12. Федосеев В. В. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України // Мат-ли наук. семінарів та «круглих столів», проведених Національною юридичною академією України ім. Ярослава Мудрого спільно з Академією правових наук України в рамках Фестивалю науки 15–16 травня 2007 р. / Упорядники А.П. Гетьман, О.В. Петришин. X., 2007. 13. Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / П. С. Дагель, Г. А. Злобин, С. Г. Келина и др.; Под ред. В. Н. Кудрявцева и А. М. Яковлева. М., 1982. 14. Стрілецький М. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності державних кордонів України // Актуальні проблеми кримінального права України: Тези доповідей та наукових повідомлень студентської наукової конференції / За заг. ред. В. Я. Тація. X., 2007. 15. ВВР Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Надійшла до редакції 20.10.07

Л. Я. Гордін

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Здійснення судово-правової реформи в Україні та формування правової держави потребує виконання завдання щодо забезпечення ефективності провадження досудового розслідування в кримінальних справах. Однією з умов вдосконалення діяльності органів досудового розслідування та підвищення на цій основі якості розслідування є вирішення питання про взаємодію апаратів органів досудового слідства та дізнання, зокрема в складі слідчо-оперативної групи (далі – СОГ), як найбільш вдалої та універсальної форми взаємодії. Оскільки, як свідчить практика, розкриття найбільш небезпечних і, як правило, добре замаскованих або таких, що вчиняються організованими групами, злочинів, є не тільки складним, але інколи й неможливим без застосування колективних форм роботи різних правоохоронних органів.

У зв'язку з цим, з метою організації належної та ефективної взаємодії органів досудового слідства та дізнання в складі СОГ, досить великий інтерес викликає необхідність дослідження повноважень керівника слідчо-оперативної групи. В юридичній літературі, і ми цю позицію підтримуємо, повноваження вказаного суб'єкта поділяють на процесуальні та організаційні. До процесуальних, зокрема, відноситься: проведення перевірки отриманої інформації про вчинені злочини, порушення кримінальних справ і прийняття їх до свого провадження; прийняття найбільш важли-

вих процесуальних рішень у кримінальній справі; дача доручень та вказівок слідчим і оперативним працівникам про провадження слідчих і розшукових дій та оперативно-розшукових заходів; самостійне або спільне з іншими слідчими проведення слідчих дій, звернення до органів дізнання з вимогою про надання допомоги при провадженні окремих слідчих дій; ознайомлення з оперативними матеріалами, які мають відношення до справи. Організаційними повноваженнями керівника СОГ є: здійснення керівництва СОГ, визначення порядку її діяльності, розподіл роботи між учасниками групи та координація їх дій, спільна з членами СОГ розробка плану спільних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, здійснення контролю за ходом його виконання, оцінювання роботи членів групи тощо.

Розглянемо окремі особливості певних процесуальних повноважень керівника СОГ, які, на наш погляд, потребують необхідності їх докладного аналізу та висловлення пропозицій щодо їх ефективної реалізації.

Що стосується можливості *прийняття керівником СОГ найбільш важливих процесуальних рішень у кримінальній справі*, то, ми вважаємо, до таких відносяться ті, які стосуються руху кримінальної справи, спрямування розслідування в цілому. Такими, на думку І. Д. Гончарова, слід вважати: об'єднання і виділення кримінальних справ; зупинення і закінчення розслідування у справі; звернення з клопотанням до прокурора про продовження строків розслідування та тримання під вартою; дача дозволу на висвітлення ходу розслідування в пресі, по радіо і телебаченню; внесення подань про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, якщо це впливає не з окремого епізоду, а із узагальнених матеріалів усього розслідування [1, с. 18–19]. Вважаємо, що сюди необхідно ще додати прийняття рішення про притягнення особи як обвинуваченого та про закінчення розслідування складанням обвинувального висновку, закриттям кримінальної справи чи направленням справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Виникає питання: які саме з цих рішень повинні виноситися тільки керівником СОГ і чи можуть окремі з них прийматись іншими слідчими – членами групи? Питання про процесуальні повноваження слідчих, які входять до складу групи, про розподіл між ними обов'язків викликало жваву дискусію в юридичній літературі.

Одні учені відзначають, що прерогатива у вирішенні принципів процесуальних питань належить тільки слідчому, який прийняв справу до свого провадження (отже, керівнику СОГ), тому що повинна бути встановлена персональна відповідальність одного слідчого за розслідування всієї кримінальної справи [1, с. 18–19; 2, с. 87]. Інші слідчі повинні виконувати, як правило,

слідчі дії щодо збирання та перевірки доказів. Вони можуть висловлювати свої думки з тих чи інших процесуальних питань, але не уповноважені їх самостійно вирішувати.

Інші вважають, що потрібно зберігати рівновагу процесуальної самостійності будь-якого слідчого, як члена групи, так і її керівника. Надана слідчому процесуальна самостійність не може бути обмежена у зв'язку із включенням його до складу групи. Кожен слідчий, який входить до складу групи, повинен розглядатися не як помічник керівника, а як повноправний учасник розслідування [3, с. 43]. Окремі автори навіть висловлювали думки про необхідність у випадку створення слідчо-оперативної групи прийняття її до провадження не одним її керівником, а всіма слідчими – членами групи [4, с. 87].

Як бачимо, мають місце два діаметрально протилежних підходи до вирішення поставленого питання. Перший з них, на наш погляд, надмірно розширює права керівника слідчо-оперативної групи, другий – занадто їх звужує. Дійсно, важко уявити ситуацію (в першому випадку), коли керівник групи виносить усі постанови в кримінальній справі, яка розслідується одночасно в містах, значно віддалених одне від одного; в другому ж випадку цілком можлива ситуація, коли керівник групи і слідчий одночасно приймають два протилежних процесуальних рішення: один складає обвинувальний висновок у справі відносно двох співучасників, а інший закриває кримінальну справу відносно одного з них. З приводу ж прийняття справи до провадження всіма слідчими – членами СОГ вважаємо, що цей погляд є помиловим, оскільки в такому випадку матиме місце порушення принципу єдиноначальності керівництва її діяльністю та персональної відповідальності за її результати, що може призвести до порушення балансу взаємовідносин між ними і, як наслідок, до невиконання поставлених завдань по належному і ефективному розслідуванню кримінальної справи.

Має місце й третя точка зору на дану проблему. Лупінська П. А. пропонує наділяти кожного слідчого, який входить у групу, правом приймати важливі процесуальні рішення з питань, що виникають в ході розслідування, в межах дорученої ділянки роботи (про притягнення як обвинуваченого, про обрання запобіжних заходів та з інших питань) після узгодження з керівником групи [5, с. 35].

Вважаємо, що така позиція заслуговує на підтримку. Керівник СОГ вправі, враховуючи кваліфікацію конкретного слідчого, при визначенні йому самостійної ділянки роботи, встановити той обсяг і межі його процесуальної діяльності, який він успішно зможе виконати самостійно. Виконання інших дій, що потребують більш високої кваліфікації, керівник групи повинен провести безпосередньо сам, або попередньо обговоривши умови та порядок їх

проведення з менш досвідченим слідчим, доручити їх останньому, проконтролювавши потім якість і повноту виконання.

Разом з тим якщо структура групи є складною (складається з кількох підгруп, що працюють на значно віддалених одна від одної територіях), то керівник групи фізично не в змозі буде винести всі постанови у справі, брати участь в провадженні всіх обшуків, виїмок, призначати всі експертизи тощо. Тому найбільш доцільно в таких ситуаціях, враховуючи кваліфікацію та досвід роботи слідчих, які входять до складу групи, доручати їм прийняття будь-яких процесуальних рішень і проведення будь-яких слідчих дій в межах дорученої ділянки роботи [6, с. 25; 7, с. 88–89].

З метою забезпечення належного контролю за організацією діяльності слідчого в таких випадках, а також встановлення персональної відповідальності керівника СОГ за рішеннями, що приймаються слідчими-членами групи, в літературі вносилися пропозиції про необхідність їх візування або затвердження керівником групи [8, с. 99]. На наш погляд, процесуальні рішення слідчого, який входить до складу СОГ, що прийняті в межах дорученої йому ділянки роботи, не потребують ніякого візування (затвердження, узгодження) керівником групи (так само, як і будь-які процесуальні рішення самого керівника групи з боку начальника слідчого підрозділу), оскільки: по-перше, вказані методи контролю не передбачені кримінально-процесуальним законом; по-друге, втрачається сенс такого доручення (для чого доручати, коли все одно керівник групи бере участь у прийнятті таких рішень).

Ознайомлення з оперативними матеріалами, які мають відношення до справи. Для діяльності СОГ характерним є те, що накопичення інформації йде по двох каналах (слідчому та оперативному), причому інколи паралельно. Слідчий шляхом провадження слідчих та інших дій встановлює всі необхідні обставини, які входять до предмета доказування (ст. ст. 23, 64 КПК). Оперативні працівники збирають, по суті, ту ж саму інформацію, однак уже не процесуальним, а оперативним шляхом. Слідча інформація є більш вибірковою, цілеспрямованою, ніж оперативно-розшукова, яка торкається більшої кількості фактів, носить в основному розвідувальний, орієнтовний характер. Хоча досить часто оперативні співробітники отримують і конкретні фактичні дані, які уточнюють або розширюють відомості слідчого та можуть використовуватися при провадженні в кримінальній справі як докази. Таке взаємне зіставлення, доповнення, використання та оцінка обох видів інформації сприяє швидкому встановленню осіб, які вчинили злочин, а також виконанню інших завдань, що стоять перед СОГ.

Виходячи з цього, на нашу думку, керівник СОГ для здійснення дієвого контролю за діяльністю її членів – оперативних працівників повинен мати доступ до оперативно-розшукових матеріа-

лів, що стосуються кримінальної справи, яка розслідується. Надання слідчому для ознайомлення оперативних матеріалів є проявом взаємодії органів досудового слідства та дізнання [9, с. 38–39].

Правомірність безпосереднього ознайомлення слідчого-керівника СОГ з одержаними оперативним шляхом відомостями останнім часом в юридичній літературі не заперечується. Роботи, в яких заперечувалася така можливість, були опубліковані ще 30–40 років назад, і в них висловлювалися наступні аргументи на захист такої позиції: по-перше, у вказаних випадках можливий негативний вплив на об'єктивність слідчого, тому що в цьому випадку його внутрішнє переконання сформується не на підставі доказів, а за допомогою непроцесуальних даних, що негативно впливатиме на прийняття рішень у справі; по-друге, це призведе до змішування двох самостійних видів державно-правової діяльності: оперативно-розшукової та процесуальної; по-третє, це може потягти й порушення інтересів оперативно-розшукової діяльності, одним з принципів якої є принцип конспірації.

На наш погляд, ці аргументи є не зовсім обґрунтованими. Що стосується першого доводу, то, на нашу думку, чим більше у слідчого різної інформації, що має відношення до справи і є отриманою з різних джерел, тим вірогіднішим є прийняття об'єктивного, законного і обґрунтованого рішення. Ніякі відомості щодо обставин, які підлягають доказуванню, навіть коли вони отримані процесуальним шляхом, не мають для слідчого наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 67 КПК). Тим більше не має такої сили оперативна інформація, отримана органами дізнання без дотримання кримінально-процесуальної форми, яка потребує ретельнішої перевірки, ніж інформація, що отримана процесуальним шляхом.

Крім того, слідчий в ході розслідування кримінальної справи приймає не тільки так звані основні рішення, що ґрунтуються на сукупності доказів (ч. 1 ст. 67 КПК), але й рішення часткові або проміжні, які не містять підсумкової оцінки обставин справи, а тільки створюють юридичну базу для винесення основних рішень (наприклад, про провадження слідчих дій, про обрання запобіжного заходу тощо) і підставою для винесення яких можуть бути не тільки докази, а й інформація отримана непроцесуальним шляхом.

Відносно другого аргумента кримінально-процесуальний закон не забороняє (і на практиці це досить часто має місце) об'єднання оперативно-розшукових і процесуальних функцій в особі співробітника оперативного підрозділу ОВС, СБУ, коли він, одночасно з прийняттям оперативних заходів, виступає і як особа, яка провадить дізнання, та сам реалізує оперативні матеріали [10, с. 48].

Варто також наголосити, що йдеться про можливість слідчого тільки знайомитися з отриманими результатами оперативно-

розшукової діяльності (ОРД), а не проводити її, тому вважаємо, що підстав говорити про змішування цих двох видів діяльності нема.

Надання слідчому можливості ознайомлюватися з матеріалами оперативно-розшукової діяльності, на нашу думку, не означає й порушення інтересів цієї діяльності (це щодо третього доводу). Оскільки, по-перше, на практиці мають місце випадки, коли оперативні працівники іноді, аргументуючи необхідністю конспірації, приховують свою бездіяльність та професійну неграмотність; по-друге, у нормативних актах, що регламентують діяльність слідчого, передбачений їх обов'язок не розголошувати службу таємницю (ст. 121 КПК).

Нині в юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо обсягу, характеру та форми ознайомлення слідчого (керівника СОГ) з оперативними матеріалами, які мають відношення до справи. Одні автори вважають, що слідчий повинен знайомитися зі всією оперативно-розшуковою інформацією у справі без будь-яких обмежень і застережень [11, с. 60–61; 12, с. 23]. Інші висловлюють думку, що слідчий повинен знайомитися зі всіма такими матеріалами, але у формі, що виключає розшифровку засобів і методів оперативно-розшукової діяльності та розголошення джерел отримання [13, с. 151].

Ми вважаємо, саме остання позиція заслуговує на підтримку. Зокрема, до відомостей, які не підлягають розголошенню, на наш погляд, можна віднести інформацію, що стосується осіб, які конфіденційно співробітничали з оперативними підрозділами, про гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, про організацію і тактику проведення оперативно-розшукових заходів тощо.

Однак, враховуючи те, що мова йде не про звичайного слідчого, який одноособово розслідує кримінальну справу, а про керівника СОГ – організаційно-процесуального формування, яке виконує при провадженні в кримінальній справі покладені завдання шляхом використання як процесуальних, так і оперативних можливостей, вважаємо, що останній повинен володіти трохи більшими повноваженнями, і не тільки щодо керівництва тимчасово підлеглими йому співробітниками органу дізнання, які входять до складу СОГ, а також і можливостями ознайомлення з результатами ОРД, а інколи й джерелами їх отримання, засобами та методами оперативно-розшукової діяльності.

Так, з нашої точки зору, можна погодитися з О. М. Подопреловим, що керівник СОГ, у виключних випадках, може мати безпосередній контакт з джерелом оперативної інформації, що залучається до розкриття конкретного злочину. Така можливість повинна бути надана на його вимогу і за згодою начальника відповідного оперативного підрозділу або керівника органу дізнання. Позитивно це питання може бути вирішено при дотриманні двох

умов. Перша – керівник СОГ повинен володіти достатнім досвідом роботи і бути спроможним об'єктивно ставитися до одержаної інформації. Друга – він також повинен добре знати основи оперативно-розшукової діяльності та методичку легалізації отриманої інформації в кримінальному процесі, виключаючи можливість розшифровки джерела її отримання [7, с. 107–108].

У багатьох випадках, на наш погляд, доцільно також надавати слідчому-керівнику СОГ й інформацію про технічні засоби, що використовувалися при проведенні ОРД. Оскільки застосування в ході проведення слідчих дій (наприклад, огляді) в рамках кримінальної справи технічних засобів з іншими характеристиками, ніж ті, що застосовувалися при проведенні оперативно-розшукових заходів, може призвести до того, що при відтворенні можуть бути викривлені факти і обставини (відомості про них), які зафіксовані на відповідних носіях, і, внаслідок цього, виникнуть труднощі у визначенні їх значущості для кримінальної справи. Інформація, яка міститься на поданих носіях, взагалі не буде використана в доказуванні у кримінальній справі, якщо її не можна буде відтворити через невідомі характеристики необхідного для цього технічного засобу.

Таким чином, вважаємо, що повноваження слідчого-керівника СОГ у частині допуску до оперативно-розшукових матеріалів, які отримані в ході розкриття та розслідування злочинів, необхідно сформулювати у відповідному нормативному акті, який регламентуватиме діяльність СОГ (прийняття якого, думається, давно нарізало), закріпивши їх так, щоб слідчий міг не тільки здійснювати контроль за якістю оперативно-розшукових заходів, що застосовувалися, але й повністю володіти інформацією щодо справи.

Зокрема, потрібно визначити конкретні строки її подання, виходячи з її важливості для розслідування та обраховуючи їх з моменту отримання даних відповідним співробітником органу дізнання. Так, на нашу думку, невідкладній передачі керівнику СОГ підлягають відомості про: особу, яка вчинила злочин, та про місце її знаходження; встановлених співучасників злочину; нововиявлені чи такі, що готуються, суспільно-небезпечні діяння; місцезнаходження (ховання) предметів і документів, які можуть бути використані як докази, або осіб, які можуть повідомити певні відомості щодо справи, яка розслідується (тобто можуть бути допитані як свідки, потерпілі) тощо.

Вважаємо, що питання форми ознайомлення слідчого-керівника СОГ з оперативною інформацією, то, також повинно бути регламентовано в цьому нормативному акті. За загальним правилом, усі отримані матеріали доцільно подавати для вивчення слідчому, який повинен поставити на них свій підпис і дату ознайомлення. Коли ж

інформація підлягає невідкладній реалізації, то, на нашу думку, слід вказати і на можливість її усного повідомлення.

Виходячи з наведених міркувань щодо особливостей окремих процесуальних повноважень керівника СОГ, слід зауважити, що проведений в даній статті докладний аналіз окремих з них, розгляд найбільш важливих спірних питань, а також висловлені у зв'язку з цим пропозиції щодо їх вирішення сприятимуть ефективному використанню розглянутих повноважень, а це, в свою чергу, поліпшить провадження розслідування кримінальних справ СОГ.

Список літератури: 1. Гончаров И. Д. Развитие советского законодательства о процессуальном положении следователя: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Х., 1974. 2. Жогин Н. В., Фаткулин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., 1965. 3. Викторов Б. А. Общие условия предварительного расследования. М., 1971. 4. Письменный Д. П., Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові й організаційні засади: Монографія. Дніпропетровськ, 2006. 5. Лулинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. М., 1976. 6. Дубинский А. Я., Шостак Ю. И. Организация и деятельность следственно-оперативной группы. К., 1981. 7. Подопрелов А.М. Создание и деятельность следственно-оперативной группы. Дисс. ... канд. юрид. наук. К., 1990. 8. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе. М., 1981. 9. Кокурин Г. А. Криминалистические и организационные основы деятельности следственно-оперативных групп по раскрытию и расследованию преступлений: Дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1991. 10. Вапнярчук В. В. Особенности процессуального становления особи, яка провадить дізнання. Х., 2001. 11. Балашов А. И. Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений. М., 1979. 13. Диденко В. И. Использование следователем фактических данных, полученных в результате применения в оперативно-розыскной деятельности аудио- и видеозаписи, фото- и киносъемки: Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. М., 1996. 14. Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: Дис. ... д-ра юрид. наук. Свердловск, 1987.

Надійшла до редколегії 22.10.07

В. В. Хомінець

Принцип диспозитивності як підстава диференціації кримінально-процесуальної форми

В умовах процесу підготовки нового кримінально-процесуального законодавства науковці та працівники правоохоронних органів приділяють особливу увагу проблемі вдосконалення кримінально-процесуальної форми діяльності органів досудового слідства та суду, а також підставам диференціації цієї форми.

Розвиток кримінально-процесуальної форми зазнав змін та реформування на різних стадіях кримінального судочинства. Вона є основою для правильного вирішення справи, гарантією недопущення судових помилок. Разом з тим процесуальна форма має ще один важливий аспект, який останнім часом викликає інтерес спеціалістів, – раціональне досягнення цілей кримінального судочинства. Дискусія з цього приводу розпочалася ще за радянських часів. У межах цієї проблеми не існувало єдиної позиції щодо допустимості диференціації кримінального судочинства. Деякі